

Бібліографічний огляд

ПСИХОЛОГІЯ ТВОРЧОСТІ ТА ОБДАРОВАНОСТІ

Суми – 2023

Психологія творчості та обдарованості як галузь наукового знання сформувалась наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. у зв'язку з кардинальними змінами, що відбулися як у соціально-економічній сфері, так і в ментальності людей. Радянська ідеологічна машина чітко вибудовувала модель «людини-гвинтика», бездумного виконавця, а її руйнування сприяло виникненню інших пріоритетів: цінною стала модель «людини-творця».

Проблематика творчості, обдарованості є предметом особливо пильної уваги в суспільстві в кризові епохи, коли необхідно шукати шляхи соціально-економічного «прориву» та розвивати нові технології. Саме цим характеризується сьогодення України, що перебуває на перехідному етапі соціального розвитку, економічної кризи й реорганізації.

Перед суспільством стоїть безліч завдань, вирішити які можна лише за умови творчого підходу. Прогрес усіх галузей людського життя неможливий без творчо обдарованих особистостей, здатних активно перетворювати світ, змінювати його на краще. До того ж навколишній світ стає динамічнішим, і щоб вижити в цьому стрімкому та мінливому світі, необхідно самому постійно змінюватися, знаходити щось нове, нетривіальне. І саме тому, проблематика творчості, творчої особистості, творчих здібностей, обдарованості стає дедалі актуальнішою, адже подолання країною всіх негараздів можливе за наявності яскравих креативних особистостей, здатних приймати нестандартні рішення.

Варто звернути увагу на сучасну українську систему освіти, яка потребує «капітального ремонту».

Тривалий час вона була зорієнтована на «середнього вихованця», тобто, діти, які виходили за межі «середнячків», не ставали об'єктами спеціальної уваги. Створення інноваційних навчальних закладів уможливило зміну ставлення до дітей з неординарними здібностями і, певною мірою, забезпечення їх усебічного розвитку.

Раннє виявлення, навчання й виховання обдарованих і талановитих дітей є одним із головних завдань удосконалення системи освіти. Однак, недостатній рівень психологічної підготовки педагогів для роботи з дітьми, які виявляють нестандартність у поведінці, мисленні, призводить до неадекватного оцінювання їхніх особистісних якостей і діяльності загалом. Експерименти, проведені в багатьох країнах світу, переконливо довели, наскільки складно перебудувати систему освіти, змінити ставлення педагога до творчої, обдарованої дитини, зняти бар'єри, блоки. Саме тому створення і розвиток нової галузі знань «Психологія творчості та обдарованості» допомагає глибше зрозуміти особливості творчої, обдарованої особистості, мотиви її діяльності та проблеми.

У 2019 році вийшов друком навчальний посібник, який став теоретичним узагальненням інформаційного масиву з проблеми творчості та обдарованості, а також репрезентував власні спостереження автора стосовно цієї проблеми, що, в свою чергу, допомагають при дослідженні особливостей творчості та обдарованості людини у сучасному світі:

Ільїна, Н. М. Психологія творчості та обдарованості [Текст] : навчальний посібник / Н. М. Ільїна. – Суми : Університетська книга, 2020. – 234 с.

У посібнику зроблена спроба проаналізувати основні проблеми психології творчості (роль психічних процесів у творчій діяльності, особливості творчої особистості, мотиви творчості, бар'єри творчості, вплив творчості на здоров'я людини тощо) та обдарованості (проблеми обдарованих дітей, гендерні стереотипи в підході до обдарованості, діти з с

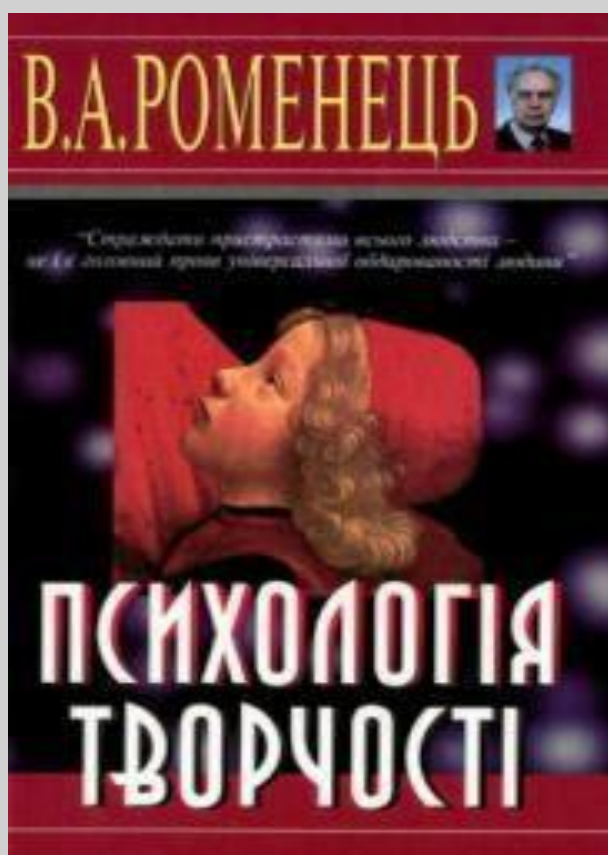
особливими потребами тощо).

Відомий австрійський письменник Стефан Цвейг у своїй промові «Смисл і краса рукописів», виголошеній на книжковій виставці у Лондоні, зазначив: «Із безлічі нерозв'язаних таємниць світу найглибшою і потаємною є таємниця творчості. Тут природа не визнає підслуховування. Ніколи вона не дозволяє підглядіти останній акт творіння: ні те, як виникла земля, ні те, як виникла маленька квітка, ні те, як зароджується вірш і людина. Тут вона безжально, без жодної поблажливості опускає завісу.

Навіть поет чи композитор – той, хто сам переживає процес поетичної чи музичної творчості, – не зможе згодом пояснити таємницю свого натхнення. Як тільки творіння завершено, художник вже нічого не може сказати про його виникнення, зростання й становлення; ніколи або майже ніколи він не зможе пояснити, як з його піднесених почуттів народився той чи інший чарівний рядок або з окремих звуків – мелодія, які потім звучать століття».

Відкрити таємницю феномену творчості, зрозуміти її сутність, механізми, мотиви намагається, зокрема, психологія творчості:

Роменець, В. А. Психологія творчості [Текст] : навчальний посібник / В. А. Роменець. – Київ : Либідь, 2004. – 288 с.

У посібнику розглядаються ключові питання психології творчості, формування та виявлення творчих здібностей людини на різних етапах її шляху до особистісної зрілості.

З'ясовується структура творчого процесу, опрацьовується поняттєво-категоріальний апарат дослідження творчості. Вперше публікуються матеріали з архіву

вченого, які є художньою ілюстрацією до теоретичних узагальнень.

Обдарованість – складне психічне утворення, в якому нерозривно переплетені пізнавальна, емоційна, вольова, мотиваційна, психофізіологічна та інші сфери психіки людини, і саме ця складність зумовлює те, що вияви обдарованості характеризуються великою варіативністю, неоднозначністю, індивідуальністю.

Попри значні здобутки вчених, єдина концепція обдарованості досі не створена, і в цьому перспектива подальших досліджень науковців.

Стержневим моментом, який об'єднує усі теоретичні позиції, є підхід до обдарованості як до процесу цілісного розвитку особистості обдарованих людей, який дозволяє реалізувати їхній творчий потенціал.

«Обдарованість людини – це маленький паросток, що ледь проклюнувся із землі й вимагає до себе великої уваги. Необхідно пестити і леліяти, доглядати за ним, зробити все необхідне, щоб він виріс і дав рясний плід», В. Сухомлинський.

У представленій нижче монографії визначені критерії, види та класифікація обдарованості, основні проблеми обдарованості дітей та дітей з особливими потребами, досліджено феномен обдарованості у контексті сучасного освітнього середовища, а також представлені напрацювання науковців лабораторії психології обдарованості у сфері психодіагностики обдарованості особистості у різному віці.

**Психологічна діагностика обдарованості [Текст] :
монографія / Національна академія пед. наук України, Ін-т
психології ім. Г. С. Костюка ; за ред. Р. О. Семенової. – Київ :
Імекс-ЛТД, 2012. – 171 с.**

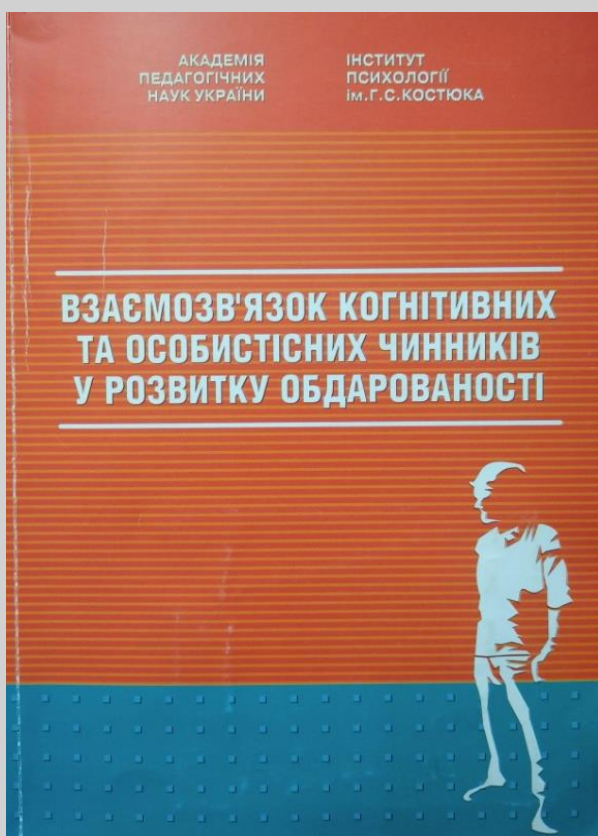
У монографії представлені результати теоретико-емпіричних досліджень науковців лабораторії психології та обдарованості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України, присвячених методологічним основам психодіагностики обдарованості на різних етапах онтогенезу. Розкривається зміст і структура психодіагностичного обстеження

залежно від віку та типу обдарованості.

Результати напрацювань лабораторії психології обдарованості Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України переконливо свідчать, що для пояснення екстраординарних досягнень творчих особистостей недостатньо функціонування лише інтелектуальних складових обдарованості, оскільки успіх діяльності забезпечують когнітивні чинники у взаємодії з особистісними.

Виокремлення сутнісних базових особистісних складових і когнітивних чинників (інтелект, здібності, креативність) обдарованості та з'ясування характеру їх впливу на продуктивність творчої діяльності особистості здійснено у монографії:

Взаємозв'язок когнітивних та особистісних чинників у розвитку обдарованості [Текст] : монографія / АНП України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка ; авт.: Р. О.Семенова, Д. К. Корольов та ін. ; за ред. Р. О. Семенової. – Київ : Педагогічна думка, 2008. – 143 с.

Монографія присвячена проблемі взаємозв'язку когнітивних та особистісних чинників у розвитку обдарованості. Розкриваються зміст та структура цих чинників, критерії і показники прояву обдарованості, характер взаємозв'язку відповідно до її типів (інтелектуальної, образотворчої, музичної) та віку особистості.

Розв'язання широкого кола методологічних і прикладних проблем, пов'язаних із відтворенням та нарощуванням потенціалу обдарованості дітей і молоді, потребує створення освітнього середовища як такої сукупності умов для навчання, розвитку,

індивідуалізації та соціалізації обдарованої особистості, що забезпечує можливість прояву і розвитку її обдарованості у відповідності з природними задатками, інтересами, вимогами вікової соціалізації, з одного боку, і соціальним запитом, з іншого.

Освітнє середовище як чинник становлення обдарованої особистості [Текст] : монографія / НАПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка; за ред. Р. О. Семенової. – Київ; Кіровоград : ТОВ «Імекс-ЛТД», 2014. – 227 с.

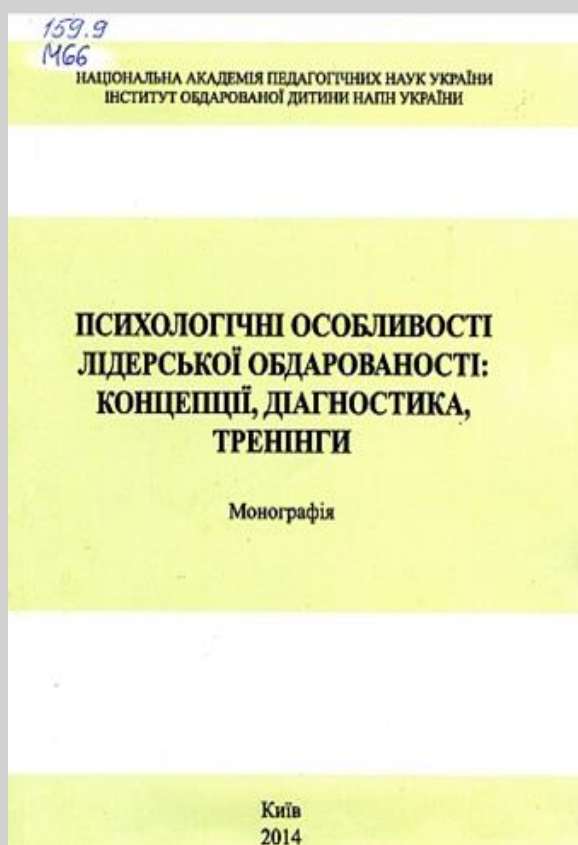
У монографії на основі емпіричного дослідження визначена психологічна структура й принципи побудови розвивального освітнього середовища, спрямованого на випереджувальний характер навчання, розвиток, індивідуалізацію та соціалізацію обдарованої особистості на різних етапах онтогенезу. Представлено систему підготовки педагогічних

кадрів до роботи з обдарованими дітьми і молоддю.

Зростання попиту на обдаровану особистість, яка нестандартно мислить, наділена сильною волею і високою працездатністю, зумовило широкий спектр досліджень психологічного явища обдарованості, а особливо лідерської.

У монографії головною метою є виявлення моделі лідерської обдарованості та походження феномену лідерства, вивчення особливостей вирішення лідером складних творчих проблем:

Мітлощ, А. В. Психологічні особливості лідерської обдарованості: концепції, діагностика, тренінги [Текст] : монографія / А. В. Мітлощ, В. О. Маляко, В. С. Бажанюк ; НАПН України, Ін-т обдарованої дитини. – Київ: Ін-т обдарованої дитини, 2014. – 289 с.

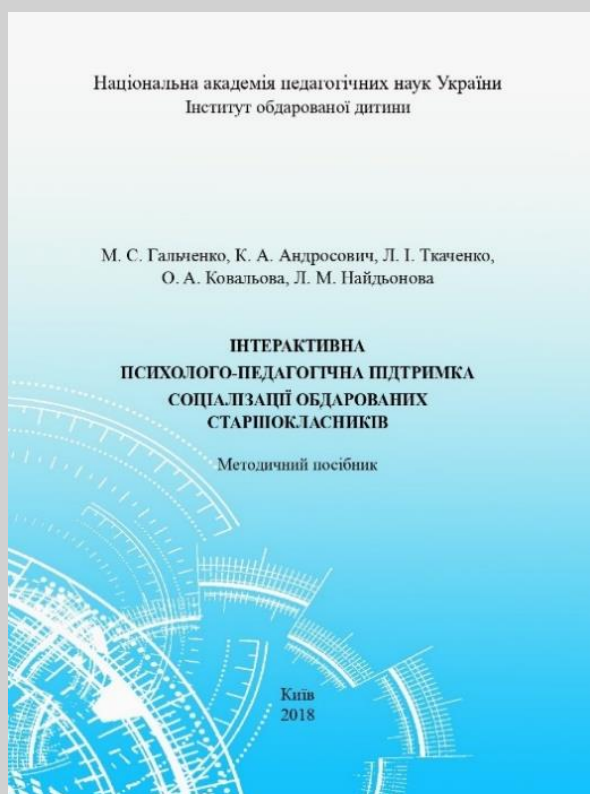

У монографії представлено погляди на природу лідерської обдарованості у вітчизняних та зарубіжних психологічних теоріях.

Представлено методи психодіагностики феномена лідерства. В тому числі оригінальні авторські, що друкуються вперше. Описано тренінгові техніки для формування лідерських якостей.

З метою осягнення сутності практичного інтелекту в складному психічному утворенні, що має назву «обдарованість», необхідно з'ясувати особливості творчого потенціалу людини, а саме здібностей, обдарованості, талантів, геніальності, що успішно зроблено у монографії:

Практичний інтелект учнівської молоді: діагностика обдарованості [Текст] : монографія / В. П. Тименко, С. О. Довгий, М. Ю. Мельник [та ін.] ; Національна академія педагогічних наук України ; Ін-т обдарованої дитини. – Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 175 с.

У монографії здійснено аналіз сутності обдарованості у вітчизняному та закордонному наукознавствах, виокремлено нові концепції взаємодії інтелекту і творчості. Актуалізовано традиційні методи діагностики і показано значення проектної творчості учнівської молоді для виявлення практичного інтелекту. Сформульовано концептуальні

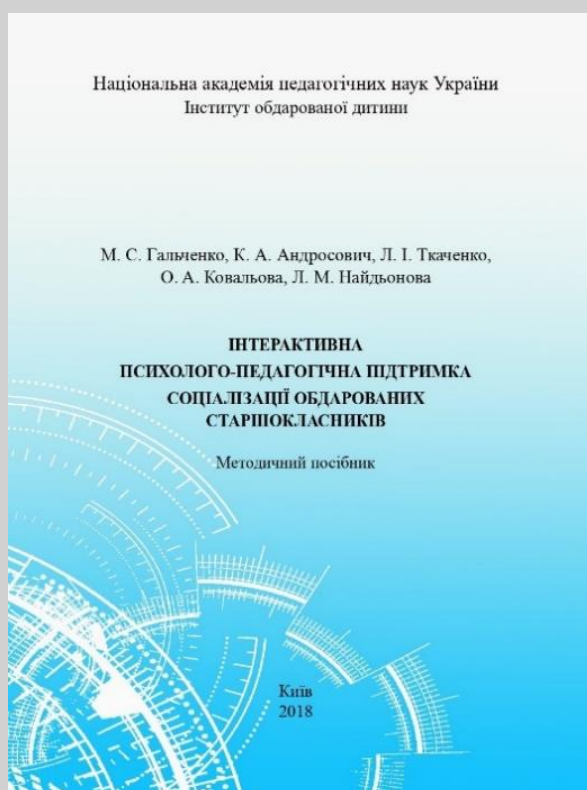
засади діагностики практичного інтелекту учнів і студентів у контексті українського наукознавства.

Важливе значення у дослідженні феномену обдарованості для особистості та суспільства в цілому посідає психолого-педагогічна підтримка обдарованих дітей та молоді, яка представляє собою різновид діяльності, спрямованої на надання допомоги обдарованим дітям у процесі їхньої соціалізації та навчання, батькам під час виховання обдарованої дитини в родині, вчителям

для усунення конфліктів під час навчання та спілкування з обдарованими учнями.

Аналіз вітчизняного та світового досвіду щодо психолого-педагогічної підтримки обдарованих учнів старших класів представлено у методичному посібнику:

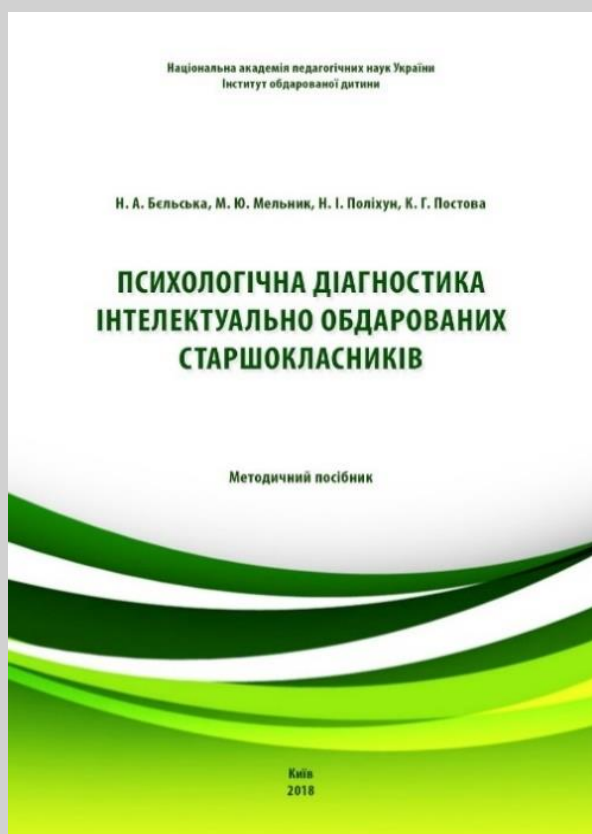
Інтерактивна психолого-педагогічна підтримка соціалізації обдарованих старшокласників [Текст] : методичний посібник / М. С. Гальченко, К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко та ін.; Національна академія педагогічних наук України ; Ін-т обдарованої дитини. – Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 135 с.

Авторами розроблено й описано теоретичні психологічну та педагогічну моделі, що забезпечує мультидисциплінарний підхід до вивчення проблеми соціалізації обдарованої особистості. Запропоновані інтерактивні засоби в роботі вчителя для підвищення ефективності соціалізації обдарованих учнів. Розроблено серію практичних занять щодо підвищення соціально-комунікативної компетентності вчителя. Представлено практичний досвід використання проектної діяльності педагогів із застосуванням Інтернет-технологій.

Результати теоретико-емпіричного вивчення проблеми психологічної діагностики інтелектуально обдарованих старшокласників представлено у методичному посібнику:

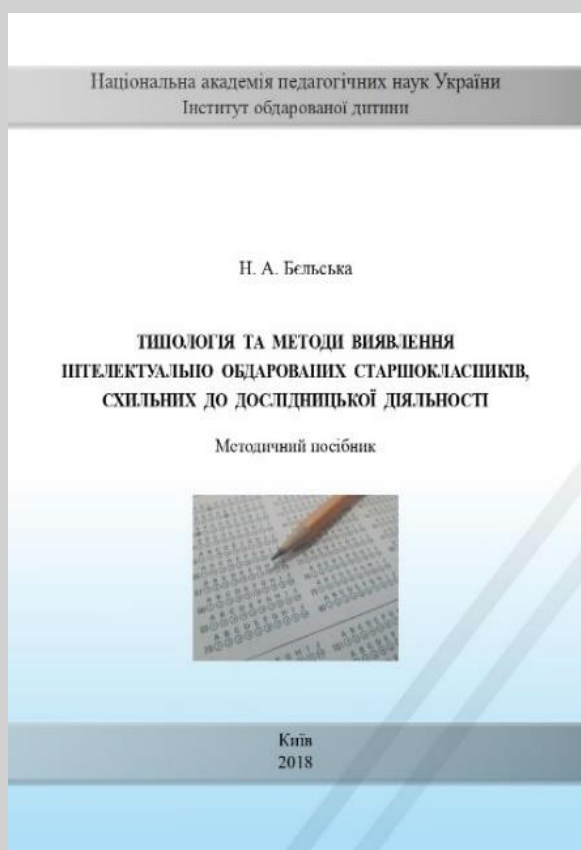
Психологічна діагностика інтелектуально обдарованих старшокласників [Текст]: методичний посібник / Н. А. Бельська, М. Ю. Мельник, Н. І. Поліхун, К. Г. Постова ; Національна академія педагогічних наук України ; Ін-т обдарованої дитини. – Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 141 с.

Обґрунтовано теоретико-методичні засади діагностики обдарованості старшокласників, схильних до дослідницької діяльності. Розкрито зміст і структуру психодіагностичного обстеження.

Проблемі вивчення типів і видів обдарованості старшокласників присвячено посібник:

Бельська Н. А. Типологія та методи виявлення інтелектуально обдарованих старшокласників, схильних до дослідницької діяльності [Текст]: методичний посібник / Н. А. Бельська; Національна академія педагогічних наук України; Ін-т обдарованої дитини. – Київ : Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 128 с.

У праці представлено авторську версію типології обдарованості, яка охоплює такі типи обдарованості: академічну, інтелектуальну, творчу, естетичну, практичну та технічну, соціально-комунікативну та лідерську, сенсомоторну.

Також подано результати експериментальних досліджень кожного з указаних типів.

Окремо розглянуто типи інтелектуальної обдарованості дітей – учасників конкурсу-захисту науково-дослідних і творчих робіт Малої академії наук України.

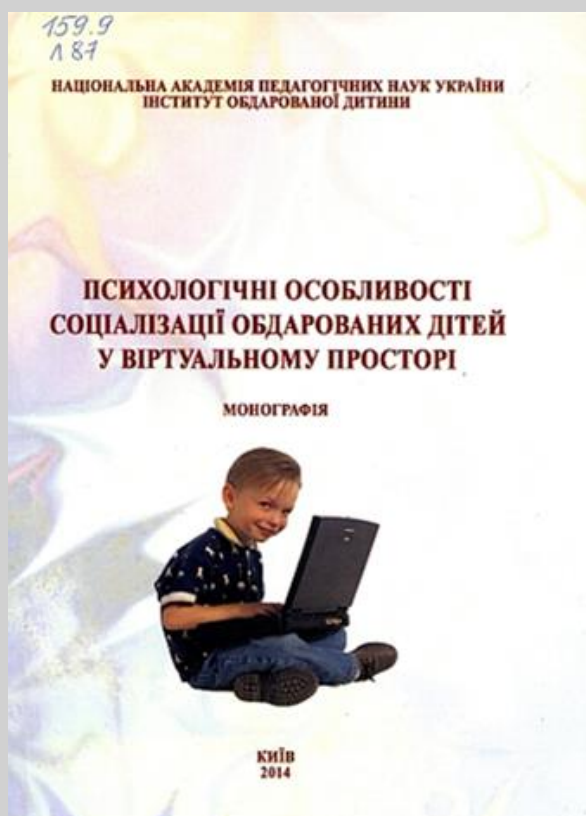
Посібник містить перелік і детальний опис психодіагностичних методик (включаючи авторські модифікації), які рекомендовані для дослідження якості та рівня академічної, інтелектуальної та творчої обдарованостей.

Зростання популярності Інтернету, виникнення у ньому нових видів діяльності, кіберкультури, соціальних мережеских спільнот свідчить про те, що Інтернет-простір став новим середовищем соціалізації особистості. Спроба перенести модель соціалізації у реальному просторі на віртуальний не дає можливості зрозуміти психологічні закономірності соціалізації в Інтернет-просторі через невизначеність віртуального простору та його відмінності від простору реального.

Психологічні дослідження у мережі Інтернет розкривають окремі особистісні характеристики користувачів, зокрема: збіднення емоційної сфери через відсутність тілесної представленості у мережі; особливостей когнітивної сфери, а також мотивації користувачів. Загалом, можна зазначити, що Інтернет являє собою певну складову медіасередовища, у якому йому надається статус інструменту соціалізації та досліджуються його агресивні впливи на особистість.

Метою наступних навчальних видань є виявлення психологічних закономірностей соціалізації саме обдарованої особистості в Інтернет-просторі; аналіз використання методик діагностики обдарованості у процесі соціалізації дітей та молоді в інформаційному середовищі, а також теоретичне обґрунтування методик використання засобів інформаційно-комп'ютерних технологій для діагностики феномену обдарованості у віртуальному просторі.

Лучинкіна, А. І. Психологічні особливості соціалізації обдарованих дітей у віртуальному просторі [Текст] : монографія / А. І. Лучинкіна, К. Г. Мілютіна, Т. А. Яншина ; НАПН України, Ін-т обдарованої дитини. – Київ : Ін-т обдарованої дитини, 2014. – 250 с.

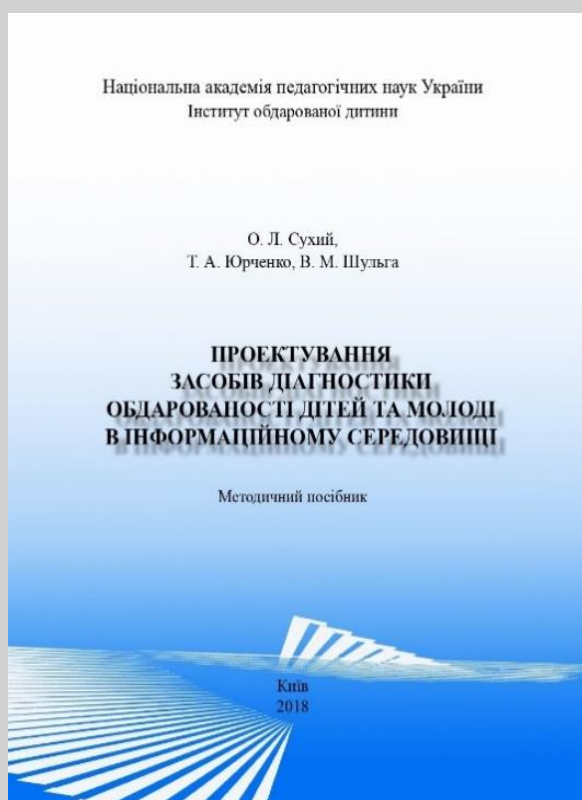

Монографія чітко дає визначення поняття та ключових факторів Інтернет-соціалізації, а також основні відмінності між реальною та віртуальною соціалізацією.

У виданні йдеться про закономірності соціалізації обдарованої особистості у віртуальному середовищі, а саме визначення критеріїв нормативної соціалізації обдарованих дітей і молоді в Інтернет-середовищі; дослідження нормативності перебігу процесу професійної соціалізації.

Також розкривається погляд на соціалізацію обдарованої особистості в Інтернеті як на процес розширення власного досвіду, звертається увага на те, що соціалізація в Інтернет-середовищі є ваговою складовою соціалізації особистості.

Сухий, О. Л. Проектування засобів діагностики обдарованості дітей та молоді в інформаційному середовищі [Текст] : методичний посібник / О. Л. Сухий, Т. А. Юрченко, В. М. Шульга ; Національна академія педагогічних наук України ; Ін-т обдарованої дитини. – Київ : Ін-т обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 151 с.

Методичний посібник висвітлює аспекти адаптації будь-яких діагностичних алгоритмів від паперового рівня до рівня онлайн-ресурсу, ставить задачі формалізації та програмування відповідних тестів із різним рівнем залучення програмістів.

У праці викладено авторський підхід до процесу розробки і створення універсальної системи для побудови як діагностичних форм, так і математично-статистичного апарату обчислення.

Авторами розроблено загальну структуру онлайн-ресурсу, що поєднує в собі опрацьовані в Інституті обдарованої дитини НАПН України діагностичні тести та передбачає збереження всіх даних тестування.

Шановні користувачі!

*Усі документи, представлені у бібліографічному огляді,
доступні у фонді Наукової бібліотеки.*

За більш детальною інформацією пропонуємо звертатись
до Електронного каталогу за посиланням:

<http://lib.sspu.edu.ua/library>

Огляд підготувала:

бібліотекар I категорії Шостак Т. В.